

ОКРЕМІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

САВЕЛЬЄВА Інна Володимирівна - доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КЛИМЕНКО Олександр Сергійович доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії

УДК 341.1 (477)

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.2.50>

У статті досліджуються окремі організаційно-правові аспекти кримінального провадження щодо воєнних злочинів у контексті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. З урахуванням безпрецедентної кількості зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 438 КК України, актуалізується проблема ефективного досудового розслідування та визначення належної підслідності. Увага зосереджена на змінах до законодавства, практичній реалізації положень ч. 5 ст. 36 та ч. 5 ст. 216 КПК України, а також на викликах, пов'язаних із дублюванням повноважень, затримками в ухваленні процесуальних рішень, ризиками втрати речових доказів і порушенням принципу правової визначеності.

Особливе місце в роботі займає аналіз моделей міжвідомчої взаємодії, зокрема створення міжвідомчих слідчих груп як інструменту реагування на масштабність злочинних діянь у межах міжнародного збройного конфлікту. Автори акцентують увагу на практичній доцільності закріплення в КПК України універсальної підслідності щодо воєнних злочинів, що дозволило б розслідувати такі кримінальні правопорушення будь-яким органом досудового розслідування під наглядом прокурора.

У статті також аналізується ефективність спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams – JIT), які діють у рамках міжнародного співробітництва з залученням правоохоронних органів інших держав. Розглянуто переваги JIT у порівнянні з традиційними механізмами міжнародної правової допомоги:

оперативність обміну інформацією, взаємне визнання доказів, координація слідчих дій та формування єдиної тактики розслідування.

На основі аналізу чинного законодавства, судової практики та доктринальних підходів зроблено висновок про необхідність нормативного закріплення механізмів визначення ефективності досудового розслідування, обмеження дискреції прокурора при зміні підслідності, удосконалення процедури створення міжвідомчих слідчих груп, а також інституціоналізації формату JIT у правовій системі України.

Ключові слова: воєнні злочини, підслідність, досудове розслідування, міжвідомча слідча група, JIT, прокурорський нагляд, міжнародна правова допомога, ефективність, кримінальне провадження.

Станом на кінець січня 2025 року зареєстровано понад 125 тисяч воєнних злочинів, що свідчить про системність і масовість порушень міжнародного гуманітарного права [1]. У цих умовах особливої ваги набувають питання організації досудового розслідування, визначення підслідності та забезпечення належної взаємодії між національними й міжнародними інституціями.

Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України визначає, що розслідування злочинів, передбачених ст. 438 КК України, належить до компетенції органів безпеки. Однак надмірна кількість проваджень зумовила потребу у більш гнучкому підході до підслідності, у тому числі, залучення Національної поліції, ДБР.

Практика застосування положень ч. 5 ст. 36 КПК України свідчить про розширення повноважень прокурора у визначенні підслідності, проте водночас вказує на ризики зловживань і відсутність чітких критеріїв оцінки «ефективності» досудового розслідування. Це актуалізує необхідність удосконалення правового регулювання та запровадження універсальної підслідності для воєнних злочинів.

Крім того, значна частина таких злочинів має транснаціональний характер, що потребує не лише внутрішньодержавної координації, а й активної міжнародної співпраці. У цьому контексті особливе значення мають міжвідомчі слідчі групи (в межах національної юрисдикції) та спільні слідчі групи (JIT) із залученням іноземних партнерів і Міжнародного кримінального суду (МКС), які зарекомендували себе як ефективний інструмент міжнародної правової допомоги в умовах війни.

Окремі організаційно-правові аспекти розслідування воєнних злочинів досліджували такі вчені: І. В. Гловюк, В. В. Рогальська, М. І. Пашковський, О. В. Пчеліна, Г. К. Тетерятник, Т. Г. Фоміна, М. С. Цуцкірідзе, Ю. М. Чорноус та ін.

Метою статті є досягнення наукового результату у вигляді теоретико обґрунтованих положень щодо окремих організаційно-правових аспектів розслідування воєнних злочинів та напрацювання на їх підставі пропозицій до вдосконалення чинного законодавства і практики його реалізації.

Питання визначення підслідності воєнних злочинів є одним із ключових. Відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України розслідування ст. 438 КК України відноситься до компетенції органів безпеки. Натомість значна кількість воєнних злочинів обумовила необхідність визначення підслідності за цією нормою за іншими органами досудового розслідування. На теперішній час така практика є можливою відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК України, яка визначає повноваження генерального прокурора (особи, яка виконує його обов'язки), керівника обласної прокуратури, їх перших

заступників та заступників своєю вмотивованою постановою доручати здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням досудового розслідування в умовах воєнного стану [2].

Слід зауважити, що з моменту набуття чинності КПК України до цитованої норми вносилися низка редакцій, частина з яких стосувалася саме визначення тих прокурорів, які мають право приймати рішення про зміну підслідності.

З початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України значна кількість воєнних злочинів перебуває в провадженні слідчих підрозділів Національної поліції України. У відповідь на виклики, пов'язані зі збільшенням кількості таких кримінальних правопорушень у структурі слідчих управлінь прифронтових обласних головних управлінь Національної поліції були створені спеціалізовані відділи з розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту.

Попри організаційні зусилля, практика засвідчує низку системних проблем, що виникають у процесі реалізації досудового розслідування. Зокрема, після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, орган досудового розслідування (за винятком випадків, коли такий орган належить до органів безпеки) зобов'язаний передати матеріали провадження відповідному прокурору, визначеному відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК України, для вирішення питання про визначення підслідності.

Ця процедура, хоча й формально обґрунтована вимогами процесуального законодавства, на практиці призводить до затримок: витрачається значний час на передання матеріалів, ухвалення рішення щодо підслідності та повторне надсилан-

ня справи до відповідного органу досудового розслідування. Вказана затримка негативно впливає на темпи та ефективність кримінального провадження, особливо в умовах воєнного стану, коли оперативність дій є критично важливою для збереження доказової бази та встановлення обставин злочину.

Окремою проблемою є ризики, пов'язані з втратою речових доказів під час передачі матеріалів між органами, що також істотно знижує ефективність розслідування та створює додаткові перешкоди для притягнення винних до відповідальності. Ці обставини вказують на необхідність удосконалення механізмів міжінституційної взаємодії та можливого спрощення процедури визначення підслідності у справах про воєнні злочини, з урахуванням специфіки їх документування в умовах активних бойових дій.

Як справедливо зазначають О. В. Музиченко та М. В. Карандась: «Важливо також зазначити, що у доктрині кримінального процесу зазначається про те, що кримінальним процесуальним законом не передбачено критеріїв для визнання проведення досудового розслідування ефективним або не ефективним. Тому, звертається увага на тому, що органи прокуратури можуть зловживати повноваженнями, що передбачені приписами ч. 5 ст. 36 КПК» [3, с. 107 – 109].

Більше того, в умовах дії принципу правової визначеності, який є фундаментальним елементом верховенства права та гарантує передбачуваність правових наслідків для учасників кримінального процесу, питання визначення неефективності досудового розслідування залишається слабо-регламентованим і переважно оцінюваним за суб'єктивними критеріями. На сьогодні кримінальне процесуальне законодавство України не містить чітких кількісних або якісних індикаторів, що дозволяли б уніфіковано кваліфікувати розслідування як «неефективне». Такий підхід суперечить загальноєвропейським стандартам кримінального процесу, зокрема практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово наголошував на

необхідності чітких процесуальних критеріїв для оцінки належного розслідування.

У результаті відсутності визначеного критеріального підходу, поняття «неефективність досудового розслідування» фактично набуває ознак оціночної категорії, що відкриває простір для правової невизначеності, неоднакової правозастосовної практики та можливих зловживань у процесі прийняття рішень на рівні прокурорського чи судового контролю. Це, у свою чергу, негативно впливає на забезпечення належного рівня гарантій прав учасників кримінального провадження, особливо таких, як розслідування воєнних злочинів, які потребують особливої ретельності.

У доктрині кримінального процесу питання підслідності воєнних злочинів також знаходиться у фокусі уваги науковців. Г. К. Тетерятник пропонує називати такий вид підслідності дискреційною та визначає її як сукупність ознак кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, відповідно до яких належність кримінального провадження до відання певного органу досудового розслідування визначається Генеральним прокурором або його заступником [4, с. 232]. Вчена права у тому, що за існуючого порядку визначення підслідності за ч. 5 ст. 36 КПК України прокурор має дійсно досить широкі повноваження щодо встановлення неефективності підслідності та визначення органу, який здійснюватиме провадження. Тим більше, у постановках про визначення або зміну підслідності, як правило, мотивувальна частина обмежується констатацією неефективності досудового розслідування, без надання достатніх аргументів щодо того, у чому ж вона полягає.

Разом із тим, оперування поняттям «дискреційної підслідності» потребує надзвичайно обережного підходу, з огляду на потенційні ризики розмивання меж між обґрунтованою процесуальною доцільністю та суб'єктивним ухваленням рішень.

В юридичних джерелах також такий вид підслідності називають множинною [5, с. 25]. На нашу думку, більш референтним є дефініція універсальної підслідності, яка передбачає що до неї відносяться категорії

кримінальних правопорушень, які можуть розслідуватися різними органами досудового розслідування. Вважаємо за доцільне внесення змін до ст. 216 КПК України щодо підслідності воєнних злочинів. Так, кримінальні правопорушення, передбачені статтею 438 КК України, віднесені до юрисдикції будь-якого органу досудового розслідування, за умови дотримання вимог щодо забезпечення ефективності, повноти та неупередженості досудового розслідування. Остаточне визначення органу, відповідального за здійснення досудового розслідування, покладається на прокурора, що здійснює процесуальне керівництво.

Позитивним з точки зору організації досудового розслідування воєнних злочинів є зміни, які були внесені до ст. 39 КПК України, яку доповнено ч. 4, яка передбачає, що «Керівник органу досудового розслідування під час дії воєнного стану має право своєю вмотивованою постановою, погодженою з керівниками відповідних органів досудового розслідування, утворювати міжвідомчі слідчі групи та визначати у їх складі старшого слідчого, який керуватиме діями інших слідчих» [2].

Утворення міжвідомчих слідчих груп із залученням слідчих із різних органів дозволяє: уникнути дублювання слідчих дій або конфлікту підслідності, особливо у справах про воєнні злочини, де коло учасників та обсяг доказової бази є надзвичайно широким, ефективніше розподіляти процесуальні сили та засоби, залучати досвідчених слідчих та детективів з різних органів досудового розслідування.

Зазначені зміни до статті 39 КПК України мають як правову доцільність, так і практичну ефективність, оскільки сприяють підвищенню організаційної спроможності органів досудового розслідування, особливо в контексті розслідування злочинів, що становлять найбільшу суспільну небезпеку: воєнних злочинів, геноциду, злочинів проти людяності. Ці зміни відповідають тенденції мобілізації державних інституцій в умовах воєнного стану й мають потенціал для закріплення як сталої практики у майбутньому, навіть поза межами воєнного стану.

Іще одним важливим організаційним аспектом є формування структурних розслідувань. Як зазначає М.І. Пашковський, поняття «магістральності» кримінального провадження зазвичай вживається для позначення особливо масштабних і складних розслідувань, у межах яких об'єднується значна кількість епізодів злочинної діяльності. Такі провадження, як правило, характеризуються такими критеріями: 1) масштабність, тобто велика кількість кримінальних епізодів, що охоплюють значні часові та територіальні межі; 2) складність суб'єктного складу – участь невизначеного кола осіб, з яких багато можуть залишатися неідентифікованими на момент розслідування; 3) міжнародна взаємодія – активна участь українських слідчих і прокурорів у координації з іноземними правоохоронними органами та представниками Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду; 4) інформаційна «об'ємність» – наявність значного масиву інформації як щодо конкретних фактів і порушень, так і стосовно загального контексту міжнародного збройного конфлікту; 5) підвищені вимоги до процесуального супроводу – необхідність фіксації, перевірки, правової оцінки та належного використання інформації у процесуальному порядку, зокрема як доказів у кримінальному провадженні [6, с. 657].

Зазначене вказує на важливість залучення до розслідувань воєнних злочинів не тільки міжвідомчої взаємодії, але і фахівців з інших держав, які можуть надавати допомогу у цій діяльності на підставі нормативно-правових актів про міжнародну правову допомогу.

Так, модель міжвідомчих слідчих груп, наділених чіткою внутрішньою ієрархією, відповідає підходам, закріпленим у діяльності спільних слідчих груп (JIT) в рамках Eurojust, які довели свою ефективність у транснаціональних розслідуваннях, зокрема воєнних злочинів. Такі групи передбачають: чіткий розподіл повноважень між учасниками; взаємне визнання доказів; централізоване управління процесуальними діями, що забезпечує процесуальну єдність. Наглядним прикладом ефектив-

ної роботи JIT є справа про збиття боїнгу МН 17, по якій Окружним судом Гааги вже винесено вирок трьом злочинцям, причетним до збиття боїнга [7].

Відповідно до положень Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року, юрисдикція держав-учасниць поширюється також на транснаціональні злочини. Згідно з ч. 2 ст. 3 цієї Конвенції, транснаціональним вважається такий злочин, який вчинений у більш ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [8]. Таким чином, у випадках, коли злочин охоплює елементи, пов'язані з територіями кількох держав, виникає складність у визначенні чіткої національної юрисдикції, що ускладнює кваліфікацію діяння як міжнародного злочину та потребує тісної міждержавної співпраці. Це особливо актуально у контексті розслідування воєнних злочинів, які за своєю природою часто мають транснаціональний вимір, охоплюючи потерпілих, виконавців чи докази, що стосуються кількох юрисдикцій одночасно, багато доказів знаходяться за межами України, розслідування таких злочинів потребує взаємного визнання доказів, зібраних іншими державами, або їх залучення для судового розгляду.

25 березня 2022 року була підписана угода про створення JIT, яка здійснюватиме розслідування воєнних злочинів. Основною метою діяльності спільної слідчої групи є забезпечення ефективного обміну інформацією та координації зусиль, спрямованих на розслідування міжнародних злочинів, зокрема воєнних злочинів, злочинів проти людяності, акту агресії та геноциду, вчинених проти України. У межах функціонування групи здійснюється тісна співпраця з представниками Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду,

що підсилює доказову базу та сприяє інтеграції національних розслідувань у міжнародно-правовий вимір [7].

JIT має низку переваг перед іншими формами міжнародної правової допомоги, передбаченими у КПК України. Традиційні форми міжнародної правової допомоги (наприклад, звернення з міжнародними дорученнями) потребують значного часу для підготовки, передачі та виконання. У форматі JIT слідчі та прокурори з різних держав працюють безпосередньо разом, що мінімізує бюрократичні процедури та дозволяє проводити слідчі дії паралельно у кількох юрисдикціях. Замість офіційної довготривалої передачі матеріалів, яка притаманна класичній МПД, у JIT можливий безпосередній і постійний обмін доказами та результатами слідчих дій. Це забезпечує процесуальну цілісність та актуальність доказів, їх збереження і накопичення, зменшуючи ризик їх втрати чи викривлення.

JIT передбачає узгодження спільного плану дій і призначення керівника групи, що дає змогу уникати дублювання роботи або суперечностей у кваліфікації діянь. На відміну від інших форм міжнародної правової допомоги, де кожна держава діє у власному процесуальному полі, JIT дозволяє формувати єдину тактику розслідування.

Докази, зібрані в рамках JIT, зазвичай визнаються допустимими в судах усіх країн-учасниць групи, оскільки вони здобуті у відповідності до узгоджених процедур. При здійсненні міжнародної правової допомоги в інших формах існує ризик того, що докази, отримані за законами однієї держави, не визнаються іншою.

Спільна робота різних органів формує вищий рівень легітимності та довіри до результатів розслідування. Це особливо важливо у справах воєнних злочинів, де результати розслідувань можуть бути використані як у національних судах, так і в МКС.

Таким чином, створення JIT при розслідуванні воєнних злочинів має бути визнане оптимальним інструментом координації зусиль як у внутрішньодержавному,

так і в міжнародному масштабі. Такий формат дозволяє: забезпечити ефективну реакцію на злочини міжнародного характеру; оптимізувати ресурси правоохоронних органів; зміцнити довіру до результатів розслідування з боку міжнародної спільноти; закласти фундамент для подальшого притягнення винних до кримінальної відповідальності, як у межах національної юрисдикції, так і перед МКС.

Висновки

Масштаб воєнних злочинів в Україні підтверджує необхідність адаптації кримінального процесуального законодавства до умов воєнного стану. Чинне регулювання підслідності воєнних злочинів має певні недоліки, серед яких відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності досудового розслідування та надмірна дискреція прокурора при зміні підслідності. Це створює загрозу правовій визначеності та може зумовлювати неоднакову практику.

Доцільним є закріплення в КПК України концепції універсальної підслідності щодо злочинів, передбачених статтею 438 КК України, що дозволить розслідувати їх будь-якому органу досудового розслідування під процесуальним керівництвом прокурора. Такий підхід сприятиме оперативності й повноті слідчих дій.

Важливим кроком стало доповнення ст. 39 КПК України положенням про створення міжвідомчих слідчих груп, які дають змогу забезпечити єдність тактики, уникнути дублювання та оптимально використовувати кадровий і технічний потенціал.

Спільні слідчі групи (JIT) довели свою ефективність у документуванні воєнних злочинів. Їх перевагами є оперативність, спільне планування, взаємне визнання доказів та прозорість розслідувань. Це робить JIT важливим механізмом координації зусиль між Україною, державами-партнерами та міжнародними інституціями.

Перспективними вбачаються подальші наукові розвідки з питань взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами при розслідуванні проваджень по воєнним злочинам, забез-

печення ефективного прокурорського нагляду та судового контролю, використання міжнародних механізмів притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Література

1. Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-v-torgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-17. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.

3. Музиченко О.В., Карандась М.В. Визначення підслідності в кримінальному провадженні: актуальний стан. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія Право. Вип. 75. Ч. 2. С. 106 – 111.

4. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

5. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2023. 130 с.

6. Пашковський М.І. Структурні розслідування міжнародних злочинів: досвід Німеччини. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №11. С. 6565 – 661.

7. Резнікова А. Робота спільної слідчої групи в процесі документування злочинів рф: воєнний досвід України. URL: <https://justtalk.com.ua/post/robota-spilnoi-slidchoi-grupi-v-protsesi-dokumentuvannya-zlochiviv-rf-voennij-dosvid-ukraini>

8. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. URL: <https://justtalk.com.ua/post/robota-spilnoi-slidchoi-grupi-v-protsesi-dokumentuvannya-zlochiviv-rf-voennij-dosvid-ukraini>.

SUMMARY

The article examines selected organizational and legal aspects of criminal proceedings related to war crimes in the context of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Given the unprecedented number of registered crimes under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, the issue of effective pre-trial investigation and proper allocation of investigative jurisdiction becomes especially relevant. The analysis focuses on recent legislative amendments, the practical application of Part 5 of Article 36 and Part 5 of Article 216 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as the challenges arising from overlapping investigative powers, delays in procedural decision-making, risks of losing physical evidence, and violations of the principle of legal certainty.

Special attention is given to models of interagency cooperation, particularly the establishment of interagency investigative groups as a response mechanism to the scale and complexity of criminal acts committed in the context of international armed conflict. The authors highlight the practical feasibility of enshrining universal investigative jurisdiction over war crimes in the Criminal Procedure Code of

Ukraine, which would authorize any investigative body to conduct inquiries into such crimes under the procedural supervision of a prosecutor.

The article also analyzes the effectiveness of Joint Investigation Teams (JIT), which operate within the framework of international cooperation involving law enforcement agencies of other states. The advantages of JIT over traditional mechanisms of international legal assistance are considered, including the efficiency of information exchange, mutual recognition of evidence, coordinated investigative actions, and the development of a unified investigation strategy.

Based on the analysis of current legislation, judicial practice, and doctrinal perspectives, the article concludes on the necessity of formalizing criteria for assessing the effectiveness of pre-trial investigations, limiting prosecutorial discretion in reassigning jurisdiction, improving procedures for establishing interagency investigative teams, and institutionalizing the JIT model within Ukraine's legal framework.

Keywords: war crimes, investigative jurisdiction, pre-trial investigation, interagency investigative group, JIT, prosecutorial oversight, international legal assistance, effectiveness, criminal proceedings.